

๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นของใคร : มิติทางประวัติศาสตร์

รศ.สมบุญ บุญฤทธิ*

เหตุการณ์ความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีแนวโน้มที่จะรุนแรงมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเป็นรายวัน มีการวางระเบิด ทำร้าย และฆ่าประชาชนผู้บริสุทธิ์ ทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้น กลุ่มผู้ก่อเหตุร้ายมีเป้าประสงค์ในการต่อต้านอำนาจรัฐไทย และต้องการขับไล่กลุ่มชาวไทยพุทธให้ออกจากพื้นที่ เพื่อจัดตั้งรัฐของตนขึ้นใหม่ ประเด็นที่มักอ้างเป็นสาเหตุในการก่อความไม่สงบอยู่เสมอ คือ ประเด็นทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ในบริเวณนี้ การกล่าวอ้างความเป็นเจ้าของพื้นที่ และความพยายามในการจัดตั้งรัฐปัตตานีขึ้น ทำให้ต้องศึกษาประวัติศาสตร์ว่า ในพื้นที่บริเวณนี้ มีประวัติความเป็นมาอย่างไร การกล่าวอ้างโดยใช้ประเด็นทางประวัติศาสตร์ก่อความไม่สงบเพื่อแบ่งแยกดินแดนนั้น ถูกต้องหรือไม่ ผู้เขียนจะได้นำเสนอข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ ตามที่ได้ศึกษาค้นคว้ามา ดังต่อไปนี้

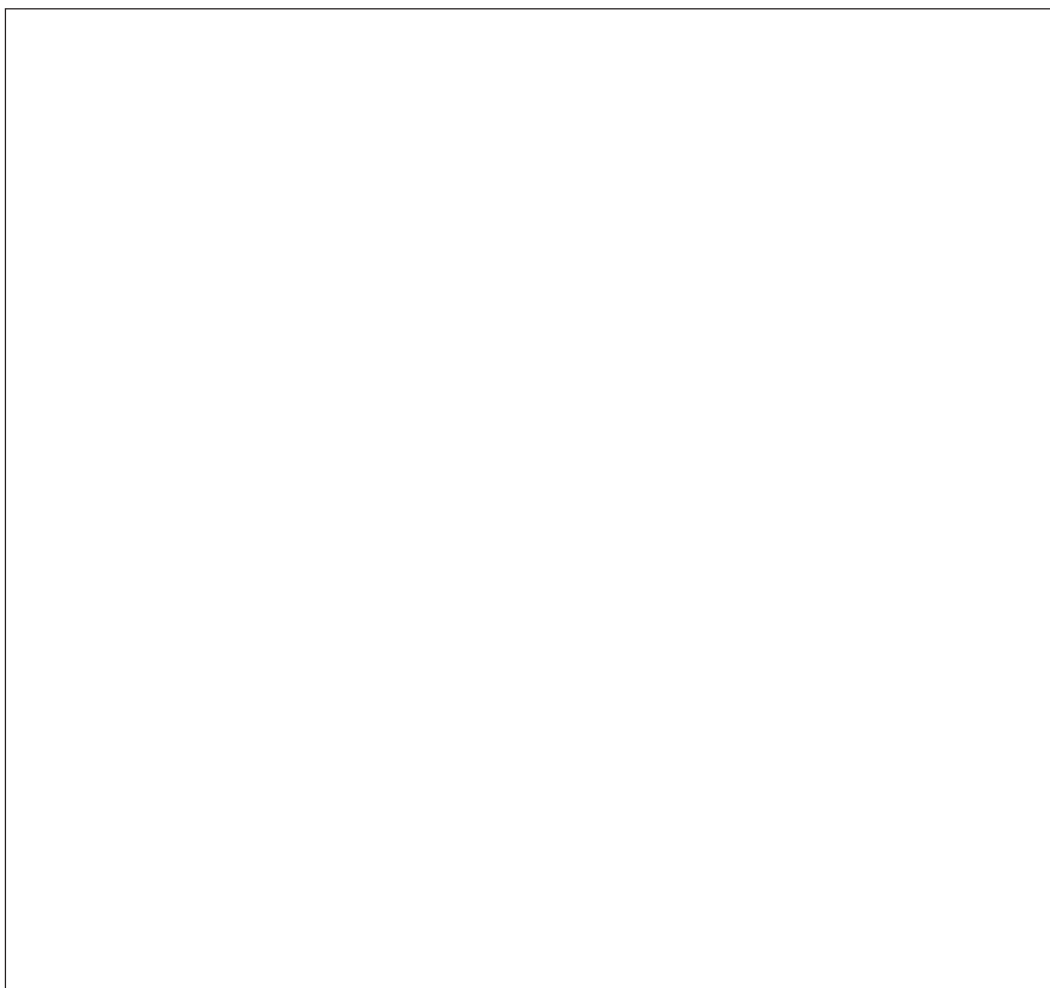
แหลมมลายูและผู้คนดั้งเดิม

ดินแดนที่เป็น ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน ตั้งอยู่บนคาบสมุทรหรือแหลมที่มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น แหลมทอง แหลมมลายู แหลมทองคำ เป็นต้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจะเรียกดินแดนนี้ว่า แหลมมลายู เพราะเป็นชื่อที่มีการเรียกกันแพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้ว

* รศ. สมบุญ บุญฤทธิ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช.

ดินแดนที่เรียกว่าแหลมมลายูนั้น มีลักษณะเป็นคาบสมุทรตั้งอยู่ในทวีปเอเชีย ทางตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ระหว่างมหาสมุทรแปซิฟิกกับมหาสมุทรอินเดีย ลักษณะที่ตั้งเช่นนี้ ทำให้แหลมมลายูกลายเป็นดินแดนที่เป็นศูนย์กลางของการเดินทางอพยพ และเพื่อการค้าขายมาตั้งแต่สมัยโบราณ

แหลมมลายู มีอาณาเขตทิศเหนือจรดประเทศไทย ทิศใต้จรดทะเลและช่องแคบสุมาตรา ทิศตะวันออกจรดทะเลจีนและมหาสมุทรแปซิฟิก ส่วนทิศตะวันตกจรดช่องแคบมะละกาและมหาสมุทรอินเดีย

เนื่องจากแหลมมลายู มีลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตที่ติดกับช่องแคบ ทะเล และมหาสมุทร ทั้ง ๓ ด้าน จึงมีชื่อเรียกกันว่า “สะการามาเซ็น” แปลว่า “ดินแดนแห่งทะเลเค็ม” เดิมยังเป็นป่า ไม่มีการตั้งบ้านเรือน มีชาวพื้นเมืองดั้งเดิมที่เป็นชาวป่าอาศัยอยู่ ๔ กลุ่ม คือ

๑. พวก “กายักซี” กลุ่มชนพวกนี้มีผิวเนื้อดำ ตาโปนขาว ผมหยิก ร่างกายสูง ใบหน้าบาน มีฟันแหลม ชอบกินเนื้อสัตว์และเนื้อคนเป็นอาหาร มีนิสัยดุร้าย บางแห่งเรียกพวกนี้ว่า “ดยัค”

๒. พวก “ซาไก” กลุ่มชนพวกนี้มีผมหยิก ผิวดำ ตาโปนขาว ริมฝีปากหนา นิสัยไม่ดุร้าย

๓. พวก “เซม้ง” ลักษณะทางกายคล้ายกับพวกซาไก แต่ต่างกันในเรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย โดยพวกเซม้ง จะชอบอาศัยอยู่บนภูเขาสูงๆ ส่วนซาไก จะชอบอาศัยอยู่บริเวณป่าที่ราบเชิงเขา

๔. พวก “โอรังละฮุต” หรือ พวกชาวน้ำ หรือชาวเล อาศัยอยู่ตามเกาะ และชายทะเล มีเรือเป็นพาหนะ เร่ร่อนอยู่ไม่เป็นที่

ปัจจุบันกลุ่มชนดั้งเดิมของแหลมมลายูทั้ง ๔ กลุ่มนี้ยังคงอาศัยอยู่ในดินแดนนี้ ทั้งในบริเวณประเทศไทยและประเทศสหพันธรัฐมลายา

ดร.รุ่ง แก้วแดง กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนดั้งเดิมและกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ว่า เป็นดินแดนที่มีชนถึง ๕๐๐ เผ่าอาศัยอยู่ ชนเหล่านี้เป็นทั้งกลุ่มชนที่อยู่อาศัยมาแต่เดิม และกลุ่มชนที่อพยพเข้ามา มีการผสมผสานเผ่าพันธุ์มาหลายชั้น หลายชั่วอายุคน ทำให้เป็นที่กล่าวถึงกันว่า เป็นดินแดนแห่งความหลากหลายของชนชาติต่างๆ มากมาย มีเชื้อชาติและภาษาปะปนกันวุ่นวายที่สุด^๑

^๑ รุ่ง แก้วแดง. **สงครามและสันติสุข ชายแดนภาคใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๘.) หน้า ๔๙.

การเข้ามาของผู้คนในแหลมมลายู

ต่อมาได้มีการอพยพของชนชาติต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในแหลมมลายู ดังที่ อิบรอฮิม ชุกรี^๒ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้กล่าวถึงในบทที่ ๑ ของตำนานเมืองปัตตานี ไว้ว่า “...ได้มีชาวมลายูจำนวนมากแล่นเรือมุ่งสู่หมู่เกาะทางภาคตะวันออกและภาคใต้ของดินแดนแหลมมลายู เช่น เกาะสุมาตรา สมัยนั้น บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกและด้านเหนือของเกาะสุมาตรามีผู้คนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว เรียกกันว่าชนชาติ “ยากุน” ชนชาตินี้ไม่ได้เป็นชนชาติป่าเถื่อน เพราะมีความเจริญยิ่งกว่าอารยชนที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา...”

ธวัช รัตนากิชาติ^๓ ผู้ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากหลักฐานและเอกสารต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ กล่าวถึงการอพยพของผู้คนและชนชาติต่างๆ เข้ามาในแหลมมลายูไว้ว่า

“...แผ่นดินในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์และบรรดาเกาะต่างๆ ทางทิศใต้ของแหลมมลายูนี้ มีชาวอินเดียนเดินทางเข้ามาค้าขาย อยู่ก่อนแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล และได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเกาะชวาเป็นจำนวนมาก ต่อมากมีเจ้าชายฮินดูองค์หนึ่ง ได้มาเป็นกษัตริย์ ปกครองเกาะชวาแล้วได้นำศาสนาพราหมณ์เข้าไปเผยแพร่ในหมู่ชาวพื้นเมือง จนชาวพื้นเมืองยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์และศึกษาภาษาสันสกฤต และศิลปวิทยาการต่างๆ ซึ่งชาวฮินดูนำมาอบรมสั่งสอนให้ ต่อมาชาวชวาได้อพยพครอบครัวข้ามฟากมาอยู่ตามเกาะและแผ่นดิน

^๒ อิบรอฮิม ชุกรี นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผู้เขียน ตำนานเมืองปัตตานี อันเป็นเอกสารสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองปัตตานี กล่าวกันว่าเอกสารชิ้นนี้มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์และให้รายละเอียดไว้อย่างพิสดารกว่าตำนานเมืองปัตตานีฉบับอื่นๆ เท่าที่ปรากฏ

^๓ ธวัช รัตนากิชาติ. **ประวัติศาสตร์ ๔ จังหวัดภาคใต้**. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพเมธี. (ยะลา : หจก.ยะลาการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒ - ๔.

ซึ่งเรียกว่า สะการามาเซิน มากขึ้น และได้พาเอาชนบทรรมเนียม ศิลปวิทยาการ และศาสนาพราหมณ์มาเผยแพร่ในหมู่พวกชาวน้ำ ซึ่งเป็นมนุษย์ที่อยู่ริมฝั่งสะการามาเซิน มาก่อน และชาวชวาก็ได้ผสมพันธุ์กับพวกชาวน้ำ แล้วตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมฝั่งสะการามาเซิน เรื่อยมาถึง พ.ศ. ๑๒๐๔ นามแผ่นดินที่มีชื่อว่า สะการามาเซิน แต่เดิมาก็สูญไป แต่เปลี่ยนเรียกชื่อใหม่ว่า “แหลมมลายู” ตามชื่อการอพยพข้ามฟากของชาวชวาก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในผืนแผ่นดินสะการามาเซิน

เมื่อมีข่าวเลื่องลือขึ้นมาทางทิศเหนือว่า มีชาวชวอพยพมาอยู่ในแผ่นดินมลายู มากขึ้น ชาวไทยซึ่งอยู่ทางเหนือแผ่นดินมลายู จึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินมลายู นี้บ้าง นอกจากนั้น ยังมีชนอีกจำพวกหนึ่งจากตะนังซารี (ตะนาวศรี ในพม่า) เมืองพะโค (มอญ) ก็ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและนำแบบธรรมเนียมต่างๆ มาใช้ในมลายูด้วยเหมือนกันกับยังมีพวกจามเป็นจำนวนมากพากันอพยพเข้ามาทางทิศตะวันออก

เมื่อมีมนุษย์ในถิ่นต่างๆ อพยพกันมาอยู่ในแหลมมลายูมากขึ้น จึงได้แยกชุมนุมกันอยู่เป็นพวกๆ บรรดาหัวหน้าเหล่านี้ในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ตันตะระมา” (ท่านผู้ดำรงอำนาจอิสระ) ต่อมาเรียกหัวหน้าพวกนี้ว่า “ดวนปา ระกาชา” (ท่านผู้ดำรงอำนาจพละ) ต่างพวกก็ต่างพยายามบำรุงอำนาจและการทำมาหากินให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ทั้งได้พยายามแย่งย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานตามที่ต่างๆ ให้แพร่หลายออกไปด้วย ในสมัยนั้นได้มีการทำเหมืองแร่กันแล้ว และปรากฏว่าพวกไทยได้ชื่อเสียงโด่งดังว่าเป็นผู้ชำนาญในการทำเหมืองแร่ และได้อพยพกันมาอยู่ในท้องถิ่นเหล่านี้เพิ่มเติม

แพร่หลายมากขึ้น ทุกที่ บรรดาชนชาติต่างๆ ซึ่งยกมาตั้งมั่นอยู่ใน “แผ่นดินมลายู” นี้ ต่างพยายามขับไล่พวกชาวป่าในถิ่นเดิมให้ถอยร่นเข้าไปอยู่ในป่าในดงจนเป็นเหตุให้พวกชาวป่าเหล่านี้สาปสูญพันธุ์ไปเสียโดยมาก...”

จากข้อความที่ผู้เขียนยกมากล่าวอ้างนั้น สรุปได้ว่า เดิมในดินแดนที่เรียกว่าแหลมมลายูนั้น มีคนพื้นเมืองอาศัยอยู่มาก่อนแล้ว อย่างน้อย ๔ กลุ่ม ต่อมาได้มีการอพยพจากผู้คนจากที่ต่างๆ เข้ามาในบริเวณนี้ โดยชาวชวาจากเกาะสุมาตรา ซึ่งขณะนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์จากการนำไปเผยแพร่ของเจ้าชายอินดูที่เข้ามาเป็นกษัตริย์ปกครองเกาะชวา ชาวชวาเมื่ออพยพเข้ามาในแหลมมลายู ก็นำเอาลัทธิขบถธรรมนิยม และศิลปวิทยาการของศาสนาพราหมณ์เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนนี้ด้วย ชาวชวาได้มีการผสมเผ่าพันธุ์กับชาวพื้นเมืองเดิมและตั้งถิ่นฐานในแหลมมลายูเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๑๐๒๔ ชื่อ สะการามาเซ็น (ทะเลเค็ม) ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกดินแดนที่อยู่อาศัยนี้ ได้ถูกเปลี่ยนเป็นชื่อใหม่ว่า แหลมมลายู ซึ่งแปลว่า การอพยพข้ามฟาก ในภาษาสันสกฤต

ต่อมาได้มีการอพยพเข้ามาในแหลมมลายู ของชนชาติต่างๆ อีกหลายชนชาติ รวมถึงคนไทยที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของแหลมมลายู เมื่อกลุ่มชนชาติต่างๆ ที่พากันอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานมาก ๆ เข้า ก็พยายามรวบรวมกลุ่มของตนเองเป็นกลุ่ม ๆ ตั้งหัวหน้าผู้ปกครองเพื่อดูแลความปลอดภัยและสร้างความเจริญให้แก่กลุ่มของตนเอง ส่วนคนพื้นเมืองเดิมนอกจากจะมีการผสมเผ่าพันธุ์กับผู้ที่ยอพยพเข้ามาอยู่ใหม่แล้ว ส่วนหนึ่งก็ถูกขับไล่จากผู้มาใหม่ให้ถอยร่นเข้าไปอยู่ในป่ามากขึ้น บางส่วนก็ล้มหายตายจากสูญพันธุ์ไป

จากการที่มีผู้คนจากชนชาติต่างๆ ได้อพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนแหลมมลายู และมีการผสมเผ่าพันธุ์กัน ทำให้ชาวมลายูเป็นเป็นชนชาติใหม่ที่มีเลือดผสมคือชาวชวาผสมกับชาวน้ำ ผสมกับชาวไทยและพวกจามและอื่นๆ

ข้อความในตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ ๔ จังหวัดภาคใต้ ที่ วัช รัตนากิชาติ ได้ศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงไว้ มีการกล่าวถึงชนชาติไทยที่ยอพยพเข้ามาอยู่

ในแหลมมลายูและมีอำนาจได้เป็นถึงเจ้าเมืองในดินแดนแถบนี้ ตลอดถึงการมีอำนาจและครอบครองแหลมมลายูของชนชาติไทยไว้ว่า^๔

“...จริงอยู่แม้แผ่นดินมลายูจะได้ชื่อว่า “มลายู” จากการข้ามปากของชนชาติชวานั้นก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นการได้ชื่อภายหลัง ส่วนชนชาติไทยนั้น ได้อพยพลงมาก่อนประมาณ ๑,๐๐๐ ปี แล้วจนประวัติศาสตร์แหลมมลายูซึ่งว่าด้วยเมืองปาหัง และหนังสือสะยะระห์มลายู ว่าชาติไทยได้เข้ามาเป็นเจ้าเมืองปาหัง และมาตั้งเมืองปัตตานีเมื่อครั้งยังเป็นสะกะรามมาเซ็นอยู่แต่เดิม ในสมัยเดียวกันนี้ ในหนังสือสะยะระห์มลายูได้กล่าวว่า เมืองไทยเมืองหนึ่งซึ่งมีนามว่า สะหะรันนาวิ มีพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า พระเจ้าบุบันชา แต่ลงพระนามในอักษรสาส์นถึงออกญามะละกา ใช้พระนามว่า พระเจ้าวะดี และในประวัติศาสตร์แหลมมลายูบอกว่า เมื่อปี ค.ศ. ๑๒๕๙ (พ.ศ. ๑๘๐๒) เกิดสงครามระหว่างชาติไทยกับชาติจาม ชาติจามแพ้อพยพหนีกลับไป ไทยได้เมืองลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ไว้เป็นกรรมสิทธิ์ ตั้งแต่นั้นมาพวกจามหรือจัมปากีสถูลิ้นไปจากแหลมมลายู ตอนนี้จะเห็นได้ว่า ไทยได้แผ่อำนาจลงมาปกคลุมแหลมมลายูทั้งหมดตลอดไปจนถึงสุมาตราด้วย ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง พระราชาธิบดีของกรุงสุโขทัย ก็ปรากฏว่าเขตแดนของประเทศไทยได้แผ่ไปจดฝั่งมหาสมุทรซึ่งอยู่ใต้เมืองนครศรีธรรมราชลงไป...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารง สุทธาศาสน์ กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของดินแดนในแถบนี้ โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นดินแดน ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้ไว้ว่า^๕

^๔ ธวัช รัตนากิชาติ. เล่มเดียวกัน. หน้า ๓.

^๕ อารง สุทธาศาสน์. “ปัญหาชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้” เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (กรุงเทพฯ : หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๒ - ๑๔๓.

“...ประวัติศาสตร์ของสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในยุคต้น (ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙) ชื่อเสียงเรียงนามของดินแดนแห่งนี้ไม่เคยมีปรากฏในเอกสารใดๆ จนประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ลอเรนซ์ พี บริกส์ (Lawrenc P. Briggs) ได้พบหลักฐานบางประการว่า บริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดสงขลาปัจจุบันมีชื่อเรียกในปี พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๕๐ ว่า “อาณาจักรฉือ” (Ch, ih-t ,u) และเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพูนาน ตามหลักฐานดังกล่าวได้ระบุด้วยว่า จักรพรรดิเมืองจีนได้ส่งทูตมาเจรจาขั้นสุดท้ายกับคณะเสนาบดีของกษัตริย์ฉือ ในบริเวณอ่าวไถ่ๆ ตัวเมือง

ส่วนหลักฐานอีกสายหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันมากกว่า ในหมู่นักประวัติศาสตร์ กล่าวว่า ในสมัยเดียวกันนี้มีชื่อเรียกว่า “ลังกาชูกา” (Langasuka) ซึ่งเรียกตามภาษาจีนว่า “ลังยาลิว” (Lang-ya-hsiu) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นนักประวัติศาสตร์เชื่อว่า ลังกาชูกา หรือ ฉือ เป็นเมืองท่าอันสำคัญซึ่งมีชื่อเสียงไปทั่วเอเชียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ ที่เดียว นอกจากนี้แล้ว อ่าวลังกาชูกา (อ่าวปัตตานี)ในปัจจุบัน เป็นที่หลบภัยจากพายุมรสุมของชาวเรือได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดีรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นไปของรัฐอิสระ-ลังกาชูกาในสมัยนี้มีไม่มากนัก นักประวัติศาสตร์รู้แต่เพียงว่าเป็นเมืองของศาสนาพุทธซึ่งครอบงำโดยพวกพราหมณ์ ทางเหนือของอาณาจักรลังกาชูกามีอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งมีศูนย์กลางที่เมืองลิเกอ์ (นครศรีธรรมราช) อาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) และอาณาจักรมะละกา สำหรับชื่อปัตตานีหรือเมืองอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงไม่เคยมีปรากฏในเอกสารยุคนี้ และประวัติศาสตร์ของลังกาชูกาในยุคนี้ คงเป็นประวัติศาสตร์การแย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่ในแหลมมลายูระหว่างอาณาจักรต่างๆ ดังกล่าว

ส่วนอาณาจักรไทยนั้นเข้าใจว่ายังไม่มียุทธศาสตร์ในแหลมมลายู ส่วนนี้ เพราะว่า “ลังกาซูกา” หรือ “จืต้อ” มิได้มีปรากฏใน เอกสารของไทยเลย

ในที่สุด ชื่อ “ลังกาซูกา” ก็ได้หายไปจากเอกสารทาง ประวัติศาสตร์ มาได้ยี่สิบครั้งสุดท้ายประมาณปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๒๐ เมื่อนายพลจีนชื่อ เซ็งโฮ ได้ท่องเที่ยวมาแถบนี้ ชื่อ ลังกาซูกา ได้หายไปอย่างไรไม่มีใครทราบได้แน่นอน ทราบ แต่เพียงว่า มันเคยรุ่งเรืองและคงมีอายุไม่น้อยกว่าพันปีทีเดียว ประมาณปี พ.ศ. ๒๐๒๓ ชื่อของปัตตานีก็ค่อยๆ ปรากฏใน ประวัติศาสตร์ขึ้นมาแทนที่...”

จากบันทึกของคนจีน โดยชาวจีน ๒ คน ชื่อ กังไต่ (Kang Tai) และฉูหยิน (Chu Ying) ในสมัยราชวงศ์เหลียง ได้บันทึกว่า มีเมืองลังยาซู (Lang-ya-Chiu) มีฐานะเป็นอาณาจักรมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ และมีความเจริญรุ่งเรืองมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ยาวนานถึง ๑,๔๐๐ ปี อาณาจักรลังยาซูนี้แท้จริงมีหลายชื่อ รวมถึง ชื่อลังกาสุกะ ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกกันอย่างแพร่หลาย เป็นอาณาจักรโบราณยุคเดียวกับอาณาจักรฟูนัน (Fu-nan) อาณาจักรจามปา (Cham-pa) และอาณาจักรเจนละ (Chen-la) อาณาจักรเหล่านี้เจริญขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง และส่วนที่เป็นอ่าวไทย ต่อมาได้ทำสงครามแย่งชิงอำนาจซึ่งกันและกัน จนกระทั่งบางอาณาจักรได้ล่มสลายไป เมื่ออาณาจักรฟูนันเสื่อมลงไปในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ อาณาจักรลังยาซูจึงมีอำนาจมาก ปกครองดินแดนตั้งแต่ปลายแหลมมลายูขึ้นไป และควบคุมอาณาจักรตอนใต้ของ เมืองตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) รวมไปถึงฝั่งทะเลตะวันตก^๖

ศาสตราจารย์ Pearm กล่าวว่า อาณาจักรแรกสุดบนแหลมมลายูนั้น ได้แก่ อาณาจักรลังกาสุกะ และมีบันทึกของจีนอีกหลายเล่มที่พูดถึงเมืองลังกาสุกะ แต่ไม่ ปรากฏว่าเมืองนี้ล่มสลายไปอย่างไร

^๖ รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๖๒.

ดร.รุ่งแก้ว แก้วแดง ให้ข้อสังเกตว่า ถ้าดูในช่วงที่เมืองลังกาสุกะเจริญรุ่งเรืองนั้น อาณาจักรของประเทศไทยที่อยู่ตอนเหนือยังไม่ปรากฏร่องรอยและหลักฐาน คงมีแต่เมืองทางใต้ ๓ เมืองหลักๆ คือ พันทัน (เข้าใจว่าน่าจะเป็นพุนพิน) ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) และลังกาสุกะ เท่านั้น เมืองเหล่านี้ได้ปรากฏร่องรอยหลักฐานขึ้น โดยผู้คนนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ นิกายมหายาน^๗

จากข้อความที่ยกมากล่าวอ้างนั้น พอจะทำให้มองเห็นภาพว่า ในบริเวณดินแดนที่เป็น ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยในอดีตนั้น มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้น คือ อาณาจักรลังกาสุกะ หรือ ลังกะสุกะ และजार่องรอยทางด้านโบราณคดีและโบราณวัตถุที่เหลืออยู่ ยังแสดงให้เห็นว่า ในยุคแรกนั้นคนที่เมืองลังกาสุกะ นับถือผี ซึ่งส่วนหนึ่งยังมีความเชื่ออยู่ในปัจจุบัน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา ศาสนาฮินดูได้แพร่หลายเข้ามาในบริเวณนี้ และตามมาด้วยศาสนาพุทธ นิกายมหายาน ที่มีการปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง ได้มีการสร้างรูปเคารพตามหลักของศาสนาฮินดู ซึ่งพบมากในบริเวณนี้

อมรา ศรีสุชาติ เชื่อว่า ในภาคใต้ตอนล่างตั้งแต่เมืองลังกาสุกะ ไปจนถึงกลันตันและไทรบุรี ประชากรที่เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาจะมีจำนวนมากกว่าศาสนาฮินดู แต่ต่อมาได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ นิกายหินยาน แบบลังกาวงศ์ ซึ่งแผ่เข้ามาในช่วงหลัง ถึงแม้จะมีหลายศาสนา แต่คนในลังกาสุกะสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ โดยศาสนาฮินดูนั้น ผู้ที่นับถือส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าผู้ปกครองหรือคนในราชสำนัก ส่วนศาสนาพุทธนั้น คนที่นับถือเป็นชาวบ้านธรรมดา

นอกจากนั้น อมรา ศรีสุชาติ ยังมีความเห็นเพิ่มเติมว่า การที่ศาสนาฮินดูไม่แพร่หลายและไม่เป็นที่ยอมรับของคนในวงกว้างเท่ากับพุทธศาสนา นิกายมหายาน น่าจะเนื่องมาจากกระบวนการเผยแพร่ศาสนาฮินดูในภาคใต้ไม่มีแกนหลักหรือศูนย์รวมที่ชัดเจน จึงไม่สามารถขยายได้ จากหลักฐานทางโบราณคดีไม่พบว่ามีการสร้างเทวาลัยขนาดใหญ่ และประดิษฐ์รูปเคารพของเทพเจ้าในภาคใต้ ยกเว้นหลักฐาน

^๗ เล่มเดียวกัน. หน้า ๖๓.

ที่เพิ่งค้นพบจากการขุดค้นที่แหล่งถ้ำคาบสมุทรสทิงพระที่มีศิลปะและรูปแบบประติมากรรมพระวิษณุ^๘

จากหลักฐานต่างๆ ที่สืบค้นทางโบราณคดี โบราณวัตถุ และการบันทึกของคนในสมัยนั้น แสดงให้เห็นว่า อาณาจักรลังกาสุกะ เป็นอาณาจักรแห่งแรกๆ ที่เกิดขึ้นบนที่ราบแม่น้ำปัตตานี แม้ในบันทึกต่างๆ จะเอ่ยถึงไว้หลายชื่อ เนื่องจากมีคนต่างชาติหลายภาษาเข้ามาติดต่อกับค้าขาย เมื่อฟังสำเนียงของคนพื้นเมืองและเขียนเป็นตัวอักษร จึงออกเสียงแตกต่างกันไป และตลอดเวลาที่อาณาจักรลังกาสุกะเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมสลายหายไป ปรากฏหลักฐานทางด้านการนับถือศาสนาของชาวลังกาสุกะว่า มีการนับถือศาสนา ๒ ศาสนาควบคู่กัน คือ ศาสนาฮินดูเป็นที่เคารพนับถือของผู้ปกครองและคนในราชสำนัก อีกศาสนาหนึ่งคือ ศาสนาพุทธ นิกายมหายานนั้น ผู้ที่นับถือส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน ส่วนศาสนาอิสลามยังไม่เข้ามาเผยแพร่ในแผ่นดินบริเวณนี้แต่อย่างใด

ในด้านผู้คนที่เป็นชาวเมืองนั้น อิบรอฮีม ชุกรี ผู้บันทึกประวัติศาสตร์ปัตตานี มีความเห็นว่า ดินแดนบริเวณนี้เป็นที่อยู่ของชาวสยามมาก่อนที่ชาวมลายูจะอพยพเอาศาสนาอิสลามเข้ามาตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑^๙

การเกิดขึ้นของเมืองปัตตานี

อาณาจักรลังกาสุกะ เกิดขึ้น เจริญรุ่งเรือง และเสื่อมสลายหายไปในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ การเสื่อมสลายหายไปของอาณาจักรลังกาสุกะนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานใดๆ ว่าสลายหายไปเพราะสาเหตุใด นักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานการล่มสลายของอาณาจักรลังกาสุกะไว้หลายทาง^{๑๐} เช่น

^๘ อมรา ศรีสุชาติ อ่างโน รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๖๕.

^๙ สงบ ส่งเมือง จูรีรัตน์ บัวแก้ว และ ชาญณรงค์ เทียงธรรม. “ปัตตานี,จังหวัด” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๙. (กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.), หน้า ๔๔๖๙.

^{๑๐} รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๖๘.

๑. การลดลงของระดับน้ำทะเล ทำให้บริเวณที่ตั้งเมืองเดิมห่างไกลจากทะเล การคมนาคมและการค้าขายไม่สะดวก และได้เกิดสันทราย (แหลมโพธิ์) ทำให้มีการตั้งเมืองใหม่และอพยพคนไปยังเมืองใหม่ที่อยู่ใกล้กับปากแม่น้ำปัตตานีมากกว่า

๒. การสู้รบกับอาณาจักรไดอาณาจักรหนึ่ง จากหมู่เกาะชวาที่ยกกำลังมารุกรานในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๙-๒๐๐๓ ลังกาสูกะแพ้ ถูกกวาดต้อนผู้คนไป ทำให้เมืองร้างและล่มสลายไป

๓. เกิดโรคระบาดร้ายแรง เช่น อหิวาตกโรค ไข้ทรพิษ ซึ่งเกิดขึ้นได้ง่ายในสมัยนั้น ทำให้ผู้คนล้มตายและอพยพหนี จนกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด

จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้ปรากฏชื่อของเมืองใหม่เกิดขึ้น คือ เมืองปัตตานี สงบ สงเมือง จุรีรัตน์ บัวแก้ว และ ชาญณรงค์ เทียงธรรม ได้อธิบายถึงการเกิดขึ้นของเมืองใหม่นี้ว่า^{๑๑}

“...ในรัชสมัยพระเจ้าศรีวังสา กษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาองค์สุดท้ายของลังกาสุกะ ปกครองเมืองพระวัง ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีชาวมลายูเดินทางมาจากปลายแหลมมลายูและสุมาตรา มาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งทะเลของเมืองพระวัง จนในที่สุดชุมชนของชาวมลายูค่อยๆ เจริญขึ้นเพราะสามารถติดต่อกับพ่อค้าต่างชาติได้สะดวก แตกต่างไปจากเมืองพระวัง ซึ่งอยู่ห่างไกลทะเลเข้าไปหลายสิบกิโลเมตร ค่อยๆ เสื่อมลงไปเพราะชาวเมืองอพยพไปอยู่ที่อื่น ชุมชนมลายูนี้ต่อมาพัฒนามากลายเป็น “เมืองปัตตานี”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารง สุทธาศาสน์^{๑๒} ได้รวบรวมความเป็นมาการเกิดขึ้นของเมืองปัตตานีไว้หลายกระแส แต่กระแสเหล่านั้นมีความคล้ายคลึงกันในเนื้อหา กล่าวโดยสรุปได้ว่า

^{๑๑} สงบ สงเมือง จุรีรัตน์ บัวแก้ว และ ชาญณรงค์ เทียงธรรม. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๔๗๑.

^{๑๒} อารง สุทธาศาสน์. เล่มเดียวกัน. หน้า ๑๔๔.

“...ประมาณปีพ.ศ. ๑๙๙๘-๒๐๔๓ มีกษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงปกครองเมืองโกตามะหฺลิกัย (เข้าใจว่าอยู่ที่ใดที่หนึ่งใน จังหวัดปัตตานีปัจจุบัน) ทรงพระนามว่า พยา ตู อันตารา พระองค์ทรงโปรดกีฬาล่าสัตว์เป็นอันมาก วันหนึ่งได้ทรงนำ ข้าราชการบริพารออกไปล่าสัตว์ในป่าแถวชายทะเล เพราะได้ทรง ทราบว่าแถวนั้นมีสัตว์ประเภทต่างๆ อยู่มาก แต่เป็นที่น่าแปลก ว่า คราวนี้ไม่พบร่องรอยของสัตว์ป่าเลย แม้แต่สักตัวเดียว อยู่มาวันหนึ่งในขณะที่ทุกคนพักผ่อนอยู่นั้น ก็ได้ยินเสียงสุนัข ล่าเนื้อเห่าเสียงลั่นป่า พระองค์ก็ทรงรับสั่งให้คนตามไปดูว่า สุนัขเห่าอะไร ผู้นั้นกลับมาทูลว่า มีกระจงสีขาวตัวใหญ่เกือบ เท่าแพะ รูปร่างสวยงามมาก มีขนละเอียดอ่อนแวววับไปทั้งตัว เมื่อพระองค์ได้ฟังเช่นนั้น ก็รับสั่งให้ทุกคนติดตามไปทันที แต่พอไล่ตามไปถึงชายหาด กระจงสีขาวตัวนั้นก็หายไปอย่าง ไม่มีร่องรอย ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้แก่ทุกคนเป็นอันมาก พระองค์ได้ทรงถามว่า “กระจงหายไปไหน” มหาดเล็กกราบทูล ว่า “ที่ชายหาดนี้” (ป่าไทรย์ฮีนี) ในขณะเดียวกันก็ได้พบชาวป่า คนหนึ่ง ซึ่งป่วนเปี่ยนหาปลาแถบนี้บ่อยๆ จากการสอบถาม ของคณะล่าสัตว์ ปรากฏว่า เป็นมหาดเล็กเก่าซึ่งเคยติดตาม กษัตริย์องค์ก่อนตอนที่เสด็จไปกรุงศรีอยุธยา แต่พอมาถึง ชายหาดนี้ก็ป่วนเปี่ยนไม่สามรถตามเสด็จต่อไปได้ จึงพัก รักษาตัวและได้อยู่ที่นี้ตลอดมา ชาวป่าคนนี้มีชื่อว่า อินซิกตานี (เป็นไปได้ที่ชาวบ้านจะเรียกว่า “เปาะตานี”)...”

“...เนื่องจากชายหาดนี้มีทำเลเหมาะสมหลายประการ ที่จะเป็นเมืองหลวง พยา ตู อันตารา ก็ได้ตัดสินพระทัยโยกย้าย เมืองหลวงจาก โกตามะหฺลิกัย มาอยู่ที่ชายหาดแห่งนี้ หลังจาก ที่ได้ปรึกษาหารือกับเสนาบดีแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงตั้งชื่อ เมืองนี้ว่า “ปัตตานี”)...”

การยอมรับนับถือศาสนาอิสลามในเมืองปัตตานี

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า แหลมมลาญ โดยอาณาจักรลังกาสุกะแต่เดิมนั้น นับถือศาสนา ๒ ศาสนาด้วยกันคือ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ส่วนศาสนาอิสลามนั้นยังไม่เข้ามาเผยแพร่ในแหลมมลาญ จากหลักฐาน ตำนานต่างๆ ทำให้สันนิษฐานว่า ศาสนาอิสลามเริ่มมีอิทธิพลอย่างจริงจัง พร้อมๆ กับการก่อตั้งอาณาจักรปัตตานี หรือประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ หรือต้นศตวรรษที่ ๑๕ บางคนกล่าวว่า ศาสนาอิสลามได้เข้ามาฝังรกรากในอาณาจักรปัตตานีก่อนที่จะเผยแพร่เข้าไปในอาณาจักรมะละกา^{๑๓}

จากตำนานเมืองปัตตานี พอจะสันนิษฐานได้ว่า กษัตริย์และประชาชน ได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามในสมัยของพญา ตู อันตารา ต้นตระกูลศรีวังสา ซึ่งกษัตริย์องค์แรกที่สร้างเมืองปัตตานี โดยในตำนานกล่าวว่า กษัตริย์องค์นี้ได้ประชวรหนักถึงกับมีรอยแตกกระแหงตามพระวรกาย และมีความเจ็บปวดมาก หมอที่ไหนก็ไม่สามารถรักษาพระองค์ให้หายได้ ในที่สุดก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศทั่วไปว่า ถ้าใครสามารถถวายการรักษาพระองค์ให้หายได้ ก็จะได้ทรงรับผู้รักษานั้นเป็นบุตรเขย และในที่สุดมหาดเล็กได้พบหมอชาวมุสลิมที่เมืองปาไซย์ เกาะสุมาตรา ชื่อ เช็ค ซาอีด ได้รับอาสาถวายการรักษา และให้ความมั่นใจว่าสามารถรักษาโรคประเภทนี้ให้หายได้โดยไม่ยาก แต่ถ้าหายแล้ว เช็ค ซาอีด ขอค่าตอบแทนเพียงอย่างเดียวคือ ขอให้ พญา ตู อันตารา นับถือศาสนาอิสลาม พญา ตู อันตารา ให้คำมั่นสัญญาตามความต้องการของหมอผู้รักษา แต่เมื่อรักษาหายแล้ว พญา ตู อันตารา ก็กลับคำสัญญาไม่ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ในที่สุดก็ประชวรเป็นโรคเดิมอีก เช็ค ซาอีด ก็ถวายการรักษาอีก โดยวางเงื่อนไขแบบเดิม พระองค์ก็

^{๑๓} นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ศาสนาอิสลามได้เริ่มเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนแถบนี้ โดยพ่อค้า และนักเดินทางชาวอาหรับ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๗ แล้ว แต่ศาสนาอิสลามได้กลายเป็นศาสนาหลักในอาณาจักรทั้งหลายในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๓ สาเหตุที่ทำให้ศาสนาอิสลามได้แพร่หลายอย่างรวดเร็วและครอบงำทั้งอาณาจักร เป็นเพราะศาสนาอิสลามมีข้อดีในเรื่องของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูง ทำให้ผู้ปกครองได้ใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและทางการค้า

กลับคำสัญญาอีก เป็นดังนี้ถึงสามครั้ง พระองค์จึงยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม พร้อมทั้งพระมเหสี พระโอรสพระธิดาทั้งสามพระองค์ พระองค์ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่เป็นภาษาอาหรับว่า สุลต่านโมฮัมหมัด ซาห์ เป็นปฐมกษัตริย์ของปัตตานี ราชวงศ์ศรีวังสา และศาสนาอิสลามก็แพร่หลายเข้าสู่ราชสำนักเมืองปัตตานีนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ศาสตราจารย์เบรียญ ฮารริสัน ได้ให้ความเห็นว่า ศาสนาอิสลามได้เข้ามาในรัฐเคดาห์ โดยกษัตริย์เคดาห์ได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามในปี พ.ศ. ๒๑๐๗ เมื่อเทียบระยะเวลาในสมัยของพญา ตู อันตารา ประมาณปี พ.ศ. ๒๑๐๔ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ศาสนาอิสลามเข้ามาในปัตตานีทางรัฐเคดาห์

หลังจากเมืองปัตตานี ได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามแล้ว ได้มีการศึกษา ศาสนาอิสลามอย่างจริงจัง จนในที่สุดเมืองปัตตานีได้กลายเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบบการศึกษาแบบปอเนาะก็ได้เริ่มมาตั้งแต่ยุคที่ปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา โดยผู้นำทางศาสนาอิสลามของเมืองปัตตานีได้ไปเผยแพร่ศาสนาในบริเวณอื่นๆ ของภูมิภาคนี้ด้วย ประกอบกับการที่เมืองปัตตานี เป็นเมืองท่าอยู่ใกล้ชายทะเล ยิ่งทำให้เมืองปัตตานีกลายเป็นศูนย์กลางทั้งทางการค้า ศาสนา และการปกครอง มีความเข้มข้นขึ้นโดยลำดับ กษัตริย์ในราชวงศ์ศรีวังสา ปกครองสืบเนื่องต่อกันมาถึง ๑๐ พระองค์ เป็นระยะเวลาทั้งสิ้นกว่า ๑๕๐ ปี โดยในระยะหลังๆ กษัตริย์ที่ปกครองในราชวงศ์นี้ไม่มีโอรสสืบราชสมบัติ จึงมีรานีปกครองติดต่อกันมาถึง ๔ พระองค์ เรือ รานีฮียา รานีปี่รู รานีอูง และรานีกูนิง เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายในราชวงศ์นี้

เมื่อสิ้นสุดยุคของรานีกูนิง ใน พ.ศ. ๒๑๙๔ ไม่มีผู้ปกครองเมืองปัตตานี จึงได้เชิญกษัตริย์ราชวงศ์กลันตันมาปกครองเมืองปัตตานีอีก ๑๑ พระองค์ เป็นเวลาอีก ๗๘ ปี ในยุคนี้อันกษัตริย์ผู้ปกครองปัตตานีแต่ละองค์ปกครองในระยะสั้นๆ เพราะมีการแก่งแย่งชิงราชสมบัติกันบ่อยๆ ทำให้ราชวงศ์อ่อนแอ และสิ้นราชวงศ์ จนต้องคัดเลือกขุนนางขึ้นปกครอง ชื่อ สุลต่านโมฮัมหมัด ซึ่งเป็นสุลต่านองค์สุดท้ายของเมืองปัตตานีที่เป็นผู้นำในการรบกับกองทัพจากกรุงเทพฯ และสุลต่าน โมฮัมหมัด ได้สิ้นพระชนม์ในที่รบเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ เมืองปัตตานีก็ตกอยู่ในอำนาจการปกครอง

ของไทย โดยยังมีผู้ปกครองต่ออีก ๔ คน ซึ่ง ๒ คนในนั้นเป็นเจ้าของที่นับถือศาสนาอิสลาม คือ ตนกูรามิกดิน ซึ่งได้ก่อกบฏขึ้น และอีกคนหนึ่งคือ ดาโต๊ะบังกาลัน ซึ่งได้ก่อกบฏขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นจึงได้มีผู้ปกครองที่เป็นเชื้อสายคนไทยพุทธ คือ นายขวัญชัย และนายพ่าย หลังจากนั้น ปัตตานีก็ถูกแบ่งแยกออกเป็น ๗ หัวเมือง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ของไทย (พ.ศ. ๒๓๕๗) ซึ่งรายละเอียดในส่วนนี้จะกล่าวต่อไป

ปัตตานีในยุค พ.ศ. ๒๐๔๓ - ๒๓๕๗

การกล่าวถึงปัตตานีในยุค พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๓๕๗ ในบทความนี้ จะเป็นการกล่าวถึง การเมืองการปกครองของปัตตานีตั้งแต่สมัยการก่อตั้งเมืองปัตตานี และมีกษัตริย์องค์แรก คือ สุลต่านมูฮัมหมัด ชาร์ แห่งราชวงศ์ศรีวังสา เป็นกษัตริย์ปกครอง จนถึงสมัยที่เมืองปัตตานีถูกแบ่งแยกออกเป็น ๗ หัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๑ รวมระยะเวลาถึง ๓๑๔ ปีเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์และฐานะของเมืองปัตตานีที่มีต่อประเทศไทย โดยจะกล่าวสรุปพอสังเขป ดังต่อไปนี้^{๑๔}

จากตำนานเมืองปัตตานี ซึ่งเรียบเรียงโดย อิบราฮิม ชุกรี เป็นภาษามลายูเขียนด้วยอักษรยาวี ได้กล่าวถึงกษัตริย์ในราชวงศ์ศรีวังสา ว่า มีทั้งหมด ๑๐ พระองค์รวมทั้งพระเจ้าศรีวังสา ซึ่งเป็นต้นราชวงศ์ด้วย คือ

๑. พระเจ้าศรีวังสา
๒. สุลต่านมูฮัมหมัด ชาร์ (พญาดาตุมหาอินตรา)
๓. สุลต่านมูฏีอर्फ์ ชาร์ ครองราชย์ถึงปี พ.ศ. ๒๑๐๗
๔. สุลต่านมันศูร ชาร์ ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๐๗-๒๑๑๕
๕. สุลต่านปาติกสยาม ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๑๕-๒๑๑๖
๖. สุลต่านบอฮะดูร ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๑๖-๒๑๒๗

^{๑๔} สงบ สงเมือง จูร์รัตน์ บัวแก้ว และ ชาญณรงค์ เทียงธรรม. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๔๗๑-๔๔๗๓.

๗. ราชินีฮียา ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๒๗-๒๑๕๙
๘. ราชินีปัฐ ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๕๙-๒๑๖๗
๙. ราชินีอุณู ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๖๗-๒๑๗๘
๑๐. ราชินีกุนิง ครองราชย์ ปี พ.ศ. ๒๑๗๘-๒๒๓๑

ก่อนที่กษัตริย์ปัตตานีจะหันไปนับถือศาสนาอิสลาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปัตตานีเป็นไปอย่างใกล้ชิด จากบันทึกของ โทเม ปิเรส ชาวโปรตุเกส ซึ่งเดินทางมาอยู่ที่มะละกา เป็นเวลาประมาณ ๒ ปีเศษ ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้บันทึกไว้ว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (พะงั่ว พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑) พระองค์ทรงได้ธิดาของกษัตริย์ปัตตานีองค์หนึ่งเป็นพระสนม แต่หลังจากนั้นไม่ปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง ๒ เมืองที่แน่ชัด ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเมือง ซึ่งเป็นกฎหมายกำหนดยศฐานบรรดาศักดิ์ฐานะเจ้าเมืองต่าง ๆ ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ไม่มีรายชื่อเมืองปัตตานี จึงเข้าใจว่าในสมัยนั้นปัตตานียังเป็นเมืองอิสระ มีความสัมพันธ์กับไทยในฐานะรัฐบรรณาการตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศในเอเชียยุคโบราณ ที่กำหนดให้เมืองหรือประเทศเล็กต้องขึ้นกับเมืองใหญ่ แต่หลังจากกษัตริย์ปัตตานีหันไปนับถือศาสนาอิสลาม และชาวมลายูอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในปัตตานีมากขึ้น ชาวปัตตานีรวมกันเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นจากการนำเอาหลักเอกภาพของอิสลามมาใช้ ประกอบกับเมืองปัตตานีมีความมั่นคงจากการค้ากับต่างประเทศโดยเฉพาะโปรตุเกส ญี่ปุ่น จีน ชาวและอาหรับ และมีความสัมพันธ์กับประเทศดัตช์และอังกฤษในระยะต่อมาสัมพันธภาพระหว่างไทยกับปัตตานีจึงเริ่มห่างเหินไป จากบันทึกความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปัตตานีส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการก่อกบฏและสงครามสลับไปกับการอ่อนน้อมต่อไทย ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ สุลต่านมูฏีอर्फ์ ซาห์ กษัตริย์ปัตตานี นำกองทัฟขึ้นไปช่วยพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. ๒๐๙๑-๒๑๑๑) รบกับพม่า แต่เมื่อไปถึงกรุงศรีอยุธยา กลับเป็นกบฏเข้าโจมตีพระบรมมหาราชวัง จนพระมหาจักรพรรดิต้องเสด็จหนีไปยังเกาะพราหมณ์ แต่ในที่สุดฝ่ายไทยก็ปราบได้ สุลต่าน มูฏีอर्फ์ ซาห์ลงสำเภาหนีไปได้ แต่ได้สิ้นพระชนม์ลงอย่างกะทันหัน และได้ฝังศพไว้ที่ปากอ่าวไทย

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓) ไทยเข้มแข็งขึ้น เมืองปัตตานีในสมัยรานีฮียา ยอมอ่อนน้อมต่อไทย ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องบรรณาการให้แก่ไทยอีก แต่ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙) เกิดความแตกแยกขึ้นในราชสำนักไทย รานีอุง เมืองปัตตานีก็แข็งเมืองขึ้นอีก ฝ่ายไทยจึงส่งกองทัพเรือไปโจมตีเมืองปัตตานีถึง ๒ ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. ๒๑๗๕ และ ปี พ.ศ. ๒๑๗๗ แต่ก็ไม่สำเร็จ ทางฝ่ายปัตตานีให้สัญญาว่าจะอ่อนน้อมต่อไทยอีก ไทยจึงยอมยกทัพกลับไป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปัตตานี มีสภาพเช่นนี้ ตลอดมา เมืองปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาจากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติในปี พ.ศ. ๒๐๕๙ โดยปัตตานีอนุญาตให้โปรตุเกสจากมะละกาเข้าไปทำการค้าและสร้างโกดังเก็บสินค้าได้นอกจากโปรตุเกสแล้ว ปัตตานียังได้ทำการค้ากับดัตช์ สเปน และอังกฤษอีกด้วย จนในที่สุดเกิดความแตกแยกกันเองในหมู่พ่อค้าชาวต่างชาติที่เกิดการแข่งขันทางการค้าจากปัตตานี จนกระทั่งเกิดยุทธนาวีบริเวณอ่าวปัตตานีในปี พ.ศ. ๒๑๖๒

หลังจากสมัยรานีอุงแล้ว เมืองปัตตานีก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

๑. รานีอุงไม่มีทายาทสืบทอดราชวงศ์ศรีวังสา จึงต้องคัดเลือกพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ที่มีอาวุโสขึ้นเป็นกษัตริย์ แต่ปกครองได้ไม่นานก็สิ้นพระชนม์อีก ที่ประชุมสรรหากษัตริย์ปัตตานี จึงตัดสินใจทูลเชิญราชาเออริมส์กลับตันโอรสสุลต่านแห่งกัลังตันมาเป็นกษัตริย์ครองเมืองปัตตานีในฐานะราชวงศ์ใหม่ คือ ราชวงศ์กัลังตัน

๒. การค้ากับต่างประเทศเสื่อมโทรมลงจากการผูกขาดการค้าของดัตช์ เพราะดัตช์สามารถขับไล่คู่แข่งได้เกือบหมดตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒

๓. กษัตริย์ปัตตานี ราชวงศ์กัลังตัน มักอยู่ในราชสมบัติไม่นานก็สิ้นพระชนม์ ทำให้ต้องเปลี่ยนกษัตริย์บ่อยๆ ส่งผลให้การพัฒนามืองมีความไม่แน่นอน

ด้านประเทศไทย สงครามระหว่างไทยกับพม่าตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ และต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เปิดโอกาสให้เมืองปัตตานีกลายเป็นรัฐอิสระชั่วคราว

และได้รับการขอรับรองให้ส่งเครื่องบรรณาการ หรือเงินทองให้แก่รัฐบาลไทยเป็นครั้งคราว ปราภฏหลักฐานว่าสมัยเจ้าสุริยวงศ์ออกมาเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างปี พ.ศ. ๒๒๑๒-๒๓๑๙ เมืองปัตตานีได้รับการขอรับรองให้ส่งเครื่องบรรณาการให้แก่รัฐบาลไทย แต่หลังจากนั้นกลับวางเฉย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๒๘ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้เข้าโจมตีปัตตานีได้สำเร็จ เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับปัตตานีให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น ไทยได้ยกเลิกการสืบสันตติวงศ์ของราชวงศ์กัณฑ์ตันเสียม และแต่งตั้งให้ชาวปัตตานีคนหนึ่งเป็นเจ้าเมืองปัตตานี รู้จักกันในนามของ “เตงกูลีมิดิน” และประวัติศาสตร์อันยาวนานของเมืองปัตตานีก็สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๓๒๘

จาก ปี พ.ศ. ๒๓๒๘ เมืองปัตตานีก็ยังคงอยู่ในอำนาจการปกครองของประเทศไทย โดยยังมีผู้ปกครองต่ออีก ๔ คน จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๕๗ เมืองปัตตานีก็ถูกแบ่งแยกเพื่อการปกครองออกเป็น ๗ หัวเมือง คือ เมืองปัตตานี ยี่หริ่งหรือยะหริ่ง สายบุรี ยะลา รามัน ระแงะ และหนองจิก มีการแต่งตั้งขุนนางไทยพุทธออกไปเป็นเจ้าเมืองบางเมือง เช่น เมืองยะหริ่ง เมืองหนองจิก และเมืองปัตตานี เป็นต้น

โดยสรุปในภาพรวมของเมืองปัตตานีในยุค ปี พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๓๕๗ กล่าวได้ว่า เมืองปัตตานี เป็นศูนย์กลางการค้าและเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีการติดต่อค้าขายกับทุกชาติ ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ชาวอาหรับ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา และอังกฤษ เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากเมืองหนึ่งในแหลมมลายู

นอกจากนั้น เมืองปัตตานี ยังได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา และเผยแพร่วิทยาศาสตร์อิสลาม จนทำให้ศาสนาอิสลามแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ชาวเมืองปัตตานีที่นับถือศาสนาอิสลาม ก็เป็นศาสนิกที่ปฏิบัติตามหลักของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด มีโรงเรียนสอนศาสนา (ปอเนาะ) ที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง มีครูสอนศาสนาที่โดดเด่นและเป็นที่ยอมรับในภูมิภาคนี้และจากประเทศตะวันออกกลางหลายคน มีการสร้างมัสยิดที่สำคัญหลายแห่งรวมทั้งมัสยิดที่กรือเซะด้วย

ในด้านผู้คนในเมืองปัตตานีในยุคดังกล่าว กล่าวได้ว่ามีกลุ่มคนเดิมที่นับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธ และค่อยๆ เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามมากขึ้น คนส่วนใหญ่ที่ยังคงนับถือศาสนาพุทธ และพูดภาษาไทย ถูกเรียกว่า “คนสยาม”

ดังนั้นหากมองในแง่ของการนับถือศาสนาจะเห็นว่า ผู้คนในเมืองปัตตานีจะมีการนับถือศาสนาอิสลามเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ยังมีคนสยามที่นับถือศาสนาพุทธอยู่ไม่น้อย โดยผู้คนเหล่านี้ ไม่ว่าจะนับถือศาสนาอะไร ต่างก็อยู่อาศัยร่วมกันอย่างสันติสุข^{๑๕}

ปัตตานีในสมัยรัตนโกสินทร์

การกล่าวถึงปัตตานีในสมัยรัตนโกสินทร์ต่อไปนี้จะเป็นการกล่าวถึงเมืองปัตตานี ในช่วงนับตั้งแต่เมืองปัตตานีได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น ๗ หัวเมือง ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบบเจ้าเมืองประเทศราชเป็นระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ หรือในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ ของไทย ซึ่งมีรายละเอียดสรุปพอสังเขป ดังต่อไปนี้

หลังจากที่เมืองปัตตานีได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น ๗ หัวเมือง ตามนโยบายแบ่งแยกและปกครองของไทย ได้มีการคัดเลือกขุนนางและเจ้าเมืองไปปกครองเมืองทั้ง ๗ คือ นายพ่าย ซึ่งเป็นข้าราชการไทยเป็นเจ้าเมืองยะหริ่ง ตั้งอยู่ที่บ้านยามู ตำบลสุหรง เจ้าเมืองปัตตานี อยู่ที่กรือเซะ ตำบลมิก เป็นเจ้าเมืองหนองจิก อยู่ที่หนองจิก ตำบลมันไชร์ เป็นเจ้าเมืองรามัน อยู่ที่โกตาบารู ตำบลยาลอร์ เป็นเจ้าเมืองยะลา อยู่ที่บ้านยะลา ตำบลนิเตห์ เป็นเจ้าเมืองระแงะ อยู่ที่บ้านระแงะ ตำบลนิเตห์ เป็นเจ้าเมืองสายบุรี อยู่ที่บ้านยิงอ

ปี พ.ศ. ๒๓๖๖ ตำบลสุหรง เจ้าเมืองปัตตานี ได้มีปัญหากับข้าราชการชาวสยามที่กำกับเมืองปัตตานี จนเกิดเป็นสงครามใหญ่อีกครั้งหนึ่งระหว่างคนเชื้อสายมลายูกับสยาม เนื่องจากเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ได้ส่งกำลังทหารเข้าช่วยเมืองปัตตานีรบกับกองทัพสยาม กองทัพปัตตานีพ่ายแพ้ ทำให้ตำบลสุหรง เจ้าเมืองปัตตานี และตำบลบาโกะ เจ้าเมืองยะลา พาครอบครัวหลบหนีไปอยู่ที่เมืองกลันตัน เป็นการอพยพของคนปัตตานีไปเมืองกลันตัน ครั้งที่ ๑

^{๑๕} รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๗๙.

ดร.รุ่ง แก้วแดง ได้สรุปว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ปัตตานีเกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่การทำสงครามกู่ชาติหรือการกบฏติดต่อกันถึง ๔ ครั้งในเวลาเพียง ๑๐ ปี

เมืองเคดาห์หรือเมืองไทรบุรี เป็นเมืองประเทศราชของไทยฝั่งตะวันตก อยู่ใน การดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองเคดาห์มีปัญหา กับเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงปลดเจ้าเมืองเคดาห์และแต่งตั้งหลานชายไปเป็นเจ้าเมืองเคดาห์แทน

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ โอรสของอดีตเจ้าเมืองเคดาห์ได้รวบรวมกำลังพลพร้อม กับตนกูรูดีน แม่ทัพและชาวเมืองที่จงรักภักดีต่อราชาเคดาห์ เข้าต่อสู้กับผู้ปกครอง เมืองเคดาห์ที่เป็นชาวเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองสยามพร้อมบริวารหลบหนี กลับมาสงขลา จากนั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาได้รวมกำลังกัน ยกไปรบกับเมืองเคดาห์

ในการรบครั้งนี้ กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองสงขลาเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ต้องถอยกลับมาเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองสงขลารายงานไปยังกรุงเทพพร้อม ขอกำลังจาก ๗ หัวเมืองเดิมของปัตตานีให้มาช่วยสงขลาเพื่อรบกับเคดาห์ แต่ เจ้าเมืองสายบุรีกับเมืองรามันปฏิเสธ เพราะเห็นว่าเคดาห์กับปัตตานีเป็นพี่น้องกัน ส่วนอีก ๔ เมือง คือ ปัตตานี หนองจิก ระแงะ และยะลา ได้รวมกันต่อต้าน นายพ่าย ซึ่งเป็นผู้ปกครองเมืองยะหริ่งโดยได้นำกองทัพของ ๔ เมืองไปช่วยเมืองเคดาห์สู้กับกองทัพสยาม

เมื่อกองทัพสยามจากกรุงเทพฯ เดินทางมาถึง พระยาพระคลัง แม่ทัพสยาม แบ่งทหารออกเป็น ๒ กองพล แล้วติดตามไปยัง ๒ เมือง สามารถยึดเมืองเคดาห์ คืนได้ ส่วนที่ปัตตานี พระยาพระคลังนำกองทัพเรือเข้าตีเมืองปัตตานี ทหารจาก เมืองทั้ง ๔ นำกำลังออกต่อสู้โดยปัตตานีได้รับกำลังสนับสนุนเพิ่มเติมจากเมืองกลันตัน และตรังกานู กลายเป็นสงครามครั้งยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่งของปัตตานี

กองทัพสยามตีกองกำลังผสม ๖ เมืองแตกพ่ายไป ต่วนสุหรง เจ้าเมืองปัตตานี และต่วนบาโก๊ะ เจ้าเมืองยะลาพาครอบครัวหลบหนีไปยังกลันตัน ส่วนต่วนกะจิ เจ้า

เมืองหนองจิก และต่วนนิตะห์ เจ้าเมืองระแงงนั้น กองทัพสยามตามไปถึงเขตยะรม ต่วนกะจิตายในที่รบ ส่วนต่วนนิตะห์ หนีไปยังเมืองเปรัค เป็นการอพยพหนีภัย สงครามไปกลันตันครั้งที่ ๒

เมื่อสงครามยุติ พระยาพระคลังแม่ทัพของกองทัพสยามได้แต่งตั้งเจ้าเมือง ทั้ง ๗ ใหม่ และกวาดต้อนทรัพย์สินและเชลยชาวปัตตานีกลับมาที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง

เจ้าเมืองทั้ง ๗ หัวเมืองที่ได้รับการแต่งตั้ง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น นามเฉพาะแต่ละเมือง ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าเมืองปัตตานี มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาวิชิตภักดี ศรีสุรวงษา รัตนาเขตระประเทศราช

๒. เจ้าเมืองหนองจิก มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาเพชรภิบาลนฤเบศร์ วาปีเขตรมจลินท์ นฤบดีนทรสวามิภักดี

๓. เจ้าเมืองยะลา มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาณรงค์ฤทธิ์ ศรีประเทศ วิเศษวงษา

๔. เจ้าเมืองสาयบุรี มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาสุริยสุนทรบวรภักดี ศรี มหารายามัตตาอับดุล วิบุลยของเขต ประเทศมลายู

๕. เจ้าเมืองรามัน มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยารัตนภักดี ศรีราชบดีนทร สุรินทรวิวงษา

๖. เจ้าเมืองระแงง มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาภูผาภักดี ศรีสุวรรณประเทศ วิเศษวงษา

๗. เจ้าเมืองยะหริ่ง มีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาพิพิธเสนามาตยาธิบดี ศรีสุรสงคราม

เจ้าเมืองที่ได้รับนามบรรดาศักดิ์ ดังกล่าวได้ใช้สืบต่อกันมา จนกระทั่งมีการ เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ จึงได้เลิกใช้ นามบรรดาศักดิ์ดังกล่าว

เหตุการณ์ที่ได้สรุปไว้นั้น ปรากฏรายละเอียดอยู่ในหนังสือจดหมายหลวง
อุดมสมบัติ ตอนหนึ่งว่า^{๑๖}

“...เมื่อปีชกาล โทศก จุลศักราช ๑๑๙๒ (พ.ศ. ๑๑๙๒)
ตนกูเดนม บุตรตนกูรายา ที่เป็นพี่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
เที่ยวลอบเกลี้ยกล่อมแขกต่างเมืองเข้าเป็นสมัครพรรคพวก
ได้มาก แล้วยกจู่เข้ามาตีเอาเมืองไทรบุรีได้ เมื่อวันศุกร์ เดือน
๓ แรมค่ำ ๑ พระยาไทรบุรีแลพวกไทยต้องถอยมาตั้งมั่นอยู่
ที่เมืองพัทลุง เจ้าพระยาานครย มีใบบอกเข้ามากรุงเทพฯ
แล้วทางโน้นตระเตรียมกองทัพที่จะยกไปตีเอาเมืองไทรคืน
ให้พระสุรินทร์ซึ่งเป็นข้าหลวงฝ่ายพระราชวังบวรฯ อยู่ ณ
เมืองนครย ในเวลานั้น ลงไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลา
แลเมืองปัตตานีเก่าซึ่งแยกเป็นหัวเมืองทั้ง ๗ อันขึ้นอยู่ใน
เมืองสงขลา ให้ยกทัพมาสมทบช่วยกันตีเมืองไทร

ความปรากฏว่าเมื่อพระสุรินทร์ลงไปเกณฑ์กองทัพแขก
๗ หัวเมืองในคราวนั้น พวกแขก ๗ หัวเมืองพากันขัดขึ้น
กำเริบขึ้นทั้ง ๗ หัวเมือง เจ้าเมืองที่เป็นแขกก็เข้าด้วยกับ
พวกแขก เว้นไว้แต่เจ้าเมืองยี่หริ่งเป็นไทยไม่เข้าด้วยอยู่คนเดียว
พระยาสงขลา (เซ่ง) มีใบบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อความ
ทราบถึงกรุงเทพฯ ว่า หัวเมืองแขก กำเริบในครั้งนี้ จึงโปรด
ให้กองทัพกรุงเทพฯ ยกลงไป ๔ กอง พระยาณรงค์ฤทธิ์
โกษาคุมลงไปกอง ๑ พระยาราชวังสรรค์กอง ๑ พระยา-
พิไชยบุรินทร์รา กอง ๑ พระยาเพชรบุรี (ศุข ซึ่งได้เป็น

^{๑๖} ทั่วชัย รัตนวิชาติ. เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๖-๓๐.

เจ้าพระยามรราชในรัชกาลที่ ๔) กอง ๑ กองทัพทั้ง ๔ กองนี้
เมื่อยกไปถึงเมืองสงขลา เห็นจะได้ทราบความว่าทางเมือง
ไทรบุรี เจ้าเมืองนครฯ ได้ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช
ลงไปแล้ว ๔ กองที่ไปจากกรุงเทพฯ จึงยกไปทางหัวเมืองทั้ง
๗ แต่กำลังไม่พอที่จะปราบปรามได้ ด้วยแขกเมืองกลันตัน
แลเมืองตรังกานูขึ้นมาช่วยพวกแขกเมือง ๗ หัวเมือง จึงมี
ใบบอกขอกำลังเพิ่มเติมจากกรุงเทพฯ จึงโปรดให้เจ้าพระยา
พระคลัง (ดิศ ซึ่งได้เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูร
วงศ์ในรัชกาลที่ ๔) ครั้งนั้นว่าทั้งที่สมุหกลาโหม แลกรมท่า
เป็นแม่ทัพใหญ่ยกกองทัพเรือตามลงไปอีกทัพ ๑ เมื่อ ณ วัน
อาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีมะโรง จัตวาศก จุลศักราช
๑๑๙๔ (พ.ศ. ๒๓๗๕)

เมื่อก่อนกองทัพเจ้าพระคลังลงไปถึงเมืองสงขลา ทางโน้น
กองทัพเจ้าพระยานครฯ ยกลงไปตีเมืองไทร ได้รับกับ
พวกแขก กองทัพไทยล้อมตงกูเดนไว้ ตงกูเดนกับพวกแขก
หัวหน้าเห็นว่าจะหนีไปไม่รอด ก็พากันฆ่าตัวตาย เจ้าพระยา-
นครฯ ตีเมืองไทรได้คืนแล้ว จึงยกกองทัพมาช่วยเมืองสงขลา
มาถึงก่อนกองทัพเจ้าพระยาพระคลังหน่วยหนึ่ง จึงแต่งกองทัพเรือ
ไปปิดปากน้ำเมืองปัตตานีไว้ ครั้นเจ้าพระยาพระคลังลงไปถึง
จึงให้เจ้าพระยานครฯ ยกกองทัพหนุนลงไปจากเมืองสงขลา
เมื่อ ณ เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ กองทัพไทยสมทบกันปราบปราม
พวกแขกขบถ ๗ หัวเมืองได้เรียบร้อยแล้ว ได้ตัวเหล่าผู้ว่า
ราชการเมืองที่ไปเข้าด้วยพวกแขกขบถเกือบหมด และได้
ความว่า พระยาปลัด (หลง มะหะหมัด) ได้ให้พระยาบาโงย

พระยาบ้านทะเลผู้น้อง คุณคนเมืองกลันตันขึ้นมาช่วยพระยาปัตตานีผู้เป็นหลานเขยของพระยากลันตันรบพุ่งไทย และพระยาตรังกานูก็ได้ให้ตนกูดาเร เจ็กูหลัน หวันกามา เจ๊ะสะมะ แอ คุณกำลังมาช่วยพระยาปัตตานีด้วย เจ้าพระยาพระคลังเตรียมการจะตีเมืองกลันตันต่อไป พระยากลันตันรู้สึกตัวกลัวผิด แต่งให้ เจ๊ะหลง เจ๊ะยาบา ถือหนังสือขึ้นมาถึงเจ้าพระยาคลังรับสารภาพผิด ยอมส่งตัวพระยาปัตตานีให้แก่ไทย และขอเสียค่าไถ่เมืองเป็นเงิน ๓๐,๐๐๐ เหรียญ ค่าใช้จ่ายของกองทัพไทยอีก ๒๐,๐๐๐ เหรียญ รวมเป็น ๕๐,๐๐๐ เหรียญ เพื่อให้พ้นโทษที่ได้ทำผิด เจ้าพระยาพระคลังก็ยกโทษให้เมืองกลันตัน

แต่ส่วนเมืองตรังกานูนั้นพระยาตรังกานู (มะหะหมัด) นิ่งอยู่เจ้าพระยาพระคลังจึงให้ข้าหลวงถือนั่งสือลงไปต่อว่าพระยาตรังกานูแห่แห่นรับหนังสือตามธรรมเนียม แต่ครั้นทราบความในหนังสือแล้วก็บอกป่วยเสีย ข้าหลวงไปตักเตือน พวกกรมการก็บอกแต่ว่า พระยาตรังกานูยังป่วยอยู่มีรัฐที่จะทำประการใด ข้าหลวงคอยอยู่เห็นไม่เป็นประโยชน์อันใดแล้วกลับมา เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากับเจ้าพระยานครฯ เห็นพร้อมกันว่า ถ้าจะยกกองทัพลงไปตีเมืองตรังกานู พวกแขกเมืองตรังกานู ก็จะพากันอพยพแตกฉานเข้าไปอยู่ในเขตแดนอังกฤษ จะได้แต่เมืองเปล่า หาเป็นประโยชน์อันใดไม่ ในเวลานั้นพวกแขกตรังกานูเองก็แตกกันอยู่เป็น ๒ พวก ด้วยเมืองก่อนหน้ามา ๓ ปี พระยาตรังกานู (มังโซ) ซึ่งเป็นบิดาของพระยาตรังกานู (มะหะหมัด) กับตนกูอูมา ได้รับพุ่งแย่ง

ที่เจ้าเมืองกัน ฝ่ายไทยเข้าด้วยพระยาตรังกานู (มังโซ) ตนกู
อูมา จึงอพยพหนีไปอยู่เมืองลิงา ซึ่งเป็นเขตแดนของวิลันดา
เจ้าพระยาพระคลังให้มีหนังสือลงไปถามตนกูอูมาว่า ถ้าจะ
โปรดตั้งให้เป็นพระยาตรังกานู จะรับจัดการให้เรียบร้อยได้
หรือไม่ ตนกูอูมารับอาสาจะทำราชการสนองพระเดชพระคุณ
และจะจัดราชการบ้านเมืองให้เรียบร้อย เจ้าเมืองลิงา ซึ่งเป็น
ญาติกับตนกูอูมา มีหนังสือรับรองเข้ามาด้วย เจ้าพระยา
พระคลังมีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรดให้
มีท้องตราสั่งถอดพระยาตรังกานู (มะหะหมัด) และทรงตั้งตน
กูอูมา ให้เป็นพระยาตรังกานู เมื่อชาวเมืองตรังกานูได้ทราบ
ความว่าไทยอุดหนุนตนกูอูมา และกองทัพไทยตั้งอยู่ที่เมือง
สงขลา ก็ไม่มีผู้ใดที่จะคิดต่อสู้ ตนกูอูมา เข้ามาว่าราชการ
เมืองตรังกานูได้โดยสะดวก ส่วนพระยาตรังกานู (มะหะหมัด)
นั้นอพยพมาอาศัยอยู่ที่เมืองกลันตันได้ ๓ ปีก็ถึงแก่กรรม...”

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมืองกลันตันได้เกิดสงครามกลางเมืองอันเนื่องมาจาก
การขัดแย้งระหว่างทายาทของเมืองกลันตัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเล็งเห็นว่า การขัดแย้งกันจะทำให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซงในดินแดนส่วนนี้ จึง
ทรงแก้ปัญหาโดยให้ ตนกูมะหะหมัด ซึ่งเป็นราชามูตา (อุปราช) แห่งเมืองกลันตัน
มาเป็นเจ้าเมืองปัตตานี ตนกูมะหะหมัด ได้มาเป็นเจ้าเมืองปัตตานีและได้สร้างเมืองใหม่
ที่จะบังติกอ

เมื่อตนกูมะหะหมัด ตาย ตนกูปูเต๊ะ บุตรชายของตนกูมะหะหมัด ได้รับ
พระราชทานยศเป็นพระยาวิชิตภักดี เจ้าเมืองปัตตานีคนต่อมา ตนกูปูเต๊ะ ได้ครอง
เมืองปัตตานีมานานถึง ๒๖ ปี บ้านเมืองสงบเรียบร้อยโดยไม่มีกบฏหรือการ

กู่ชาติ เจ้าเมืองคนต่อมาชื่อ ตนกูบือซาร์ ได้ปกครองต่อมาจนถึงบุตรชาย คือ สุลต่านสุไลมาน ฟารีฟูดิน ซาร์ ก็ปกครองบ้านเมืองมาโดยไม่มีปัญหาใดๆ จนมาถึงเจ้าเมืองคนสุดท้ายของราชวงศ์กลันตัน คือ ตนกูอับดุลกาเดร์ กามารุดดิน ก่อนการเปลี่ยนจากเจ้าเมืองประเทศราชมาเป็นระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ตนกูอับดุลกาเดร์ กามารุดดิน ผู้นี้ได้สร้างปัญหาให้กับประเทศไทยสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองปัตตานีสสมัยรัตนโกสินทร์ นั้น ดร.รุ่ง แก้วแดง ได้สรุปให้เห็นว่า เมื่อมีสถานการณ์การก่อกบฏ หรือการก่อความวุ่นวายขึ้น กองทัพสยามหรือกองทัพของประเทศไทยจะยกกองทัพลงไปปราบปราม เพราะเมืองปัตตานีในสมัยนั้นมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของสยาม การยกกองทัพลงไปปราบปรามนั้นถึงแม้ว่าประเทศไทยจะสามารถรบชนะเมืองปัตตานีติดต่อกันได้หลายครั้ง แต่หลังจากนั้นเมืองปัตตานีก็สามารถรวบรวมกำลังและพยายามก่อกบฏของประเทศไทยครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งๆ ที่ในยุคนั้นพลเมืองของเมืองปัตตานีเหลืออยู่ไม่มากนัก เช่น ปี พ.ศ. ๒๓๒๔ วิลเลียม คาเมรอน ได้บันทึกว่า ประชากรของเมืองปัตตานีน่าจะมียู่ประมาณ ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ คน มีทั้งชาวจีน ชาวมลายู และชาวสยาม

และการสงครามระหว่างสยามและปัตตานีได้เกิดผลกับเมืองปัตตานี คือ คนปัตตานีจำนวนมากถูกกวาดต้อนมายังกรุงเทพฯ และคนอีกส่วนหนึ่งที่เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองจะอพยพไปอยู่กลันตันเสมอ นี่คือที่มาของสาเหตุที่ทำให้คนมาเลเซียเชื้อสายปัตตานีที่อยู่ กลันตัน เปรัค และแนวชายแดนจำนวนมากมีเจตคติที่ไม่ดีกับประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน^{๑๗}

^{๑๗} รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๘๕-๘๖.

ปัตตานีในสมัยปัจจุบัน

ปัตตานีในสมัยปัจจุบันที่จะได้กล่าวถึงต่อไป เป็นช่วงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองปัตตานีภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองแห่งราชวงศ์กัณฑ์คนสุดท้าย คือ ตนกุ้อับดุลกาเดร์ กามารูดดิน การเปลี่ยนจากเจ้าเมืองประเทศราชมาเป็นระบบเทศาภิบาลในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ และเหตุการณ์ความไม่สงบต่างๆ ในดินแดนดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งประเทศไทย ชาวต่างชาติตะวันตกที่ได้เข้ามาค้าขายกับดินแดนในภูมิภาคนี้ ทั้งประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส โปรตุเกส ฮอลันดา ได้เริ่มเปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์จากมีความสัมพันธ์ทางการค้ามาเป็นการยึดครองดินแดนในแถบนี้เป็นเมืองขึ้นเพื่อผูกขาดการค้า นับตั้งแต่อังกฤษเข้ายึดครองอินเดีย พม่า ในขณะที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองเวียดนาม

ในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยนั้น เป็นที่หมายปองของประเทศตะวันตกเหล่านี้ เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุและทรัพยากร เครื่องเทศ อันเป็นที่ต้องการของตลาดยุโรปเป็นอย่างมาก ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงทราบดีถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในประเทศ ดังข้อความที่พระองค์รับสั่งกับกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนที่ย้ายจากกระทรวงธรรมการไปกระทรวงมหาดไทยว่า “...การบ้านเมืองซึ่งสำคัญกว่านั้นยังมีอยู่ ด้วยต่างประเทศกำลังตั้งท่าจะรุกรานเมืองไทยอยู่แล้วถ้าเราประมาทไม่จัดการปกครองบ้านเมืองเสียให้เรียบร้อยปล่อยให้หละหลวมเช่นที่เป็นอยู่ ข้าไปเห็นจะมีภัยแก่บ้านเมือง บางทีอาจจะต้องเสียอิสรภาพของไทยก็ได้...”^{๑๘}

^{๑๘} เล่มเดียวกัน. หน้า ๘๘.

ในตอนแรกๆ ท่าทีของอังกฤษก็ให้ความเคารพต่ออำนาจอธิปไตยของไทย แต่เนื่องจากผลประโยชน์ทำให้อังกฤษได้เปลี่ยนที่ท่าต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อังกฤษโดยบริษัทอีสต์อินเดีย ได้เข้ามาขอเช่าเกาะหมาก (เกาะปีนัง) เพื่อผูกขาดสินค้าประเภทดีบุกและหวาย โดยจ่ายเงินให้กับสุลต่านเมืองไทรบุรี และต่อมาก็ได้เช่าดินแดนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ตรงข้ามกับเกาะหมากอีกด้วย โดยที่ไทยไม่มีโอกาสเข้าไปทักท้วง จึงเกิดสงครามระหว่างเมืองไทรบุรีกับเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นอีกครั้ง ซึ่งอังกฤษก็มาเป็นตัวกลางในการเจรจาสงบศึก

ในเวลาเดียวกัน ดินแดนส่วนที่เป็นเทือกเขาสันกาลาคีรี ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในความดูแลของเมืองปัตตานีเก่า และเมื่อแบ่งเมืองปัตตานีออกเป็น ๗ หัวเมือง ดินแดนบริเวณนี้อยู่ในความดูแลของเมืองรามัน มีเขตแดนติดต่อกับเมืองเปรัก ซึ่งเป็นดินแดนที่มีทองคำและแร่ดีบุกมาก ได้เกิดการขัดแย้งเรื่องการแบ่งอาณาเขต ทั้ง ๒ เมืองจึงรบกัน เมืองเปรัก แพ้เมืองรามัน สุลต่านเมืองเปรักจึงไปฟ้องกับอังกฤษ จนกระทั่งต้องมาสำรวจและแบ่งดินแดนกันใหม่ แต่เมื่อสำรวจแล้วพบว่า ถ้าแบ่งตามตกลงแล้วจะทำให้ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ของรามันต้องตกไปอยู่กับเปรัก จำนวนมาก พระยารามัน ไม่ยอมจึงเกิดการขัดแย้งกัน โดยทางอังกฤษเข้าข้างเมืองเปรัก ทำให้มีการรบบริเวณที่เป็นเบตงและตอนเหนือของรัฐเปรักหลายครั้ง อังกฤษจึงต้องการที่จะผนวกเอาดินแดนส่วนนี้ไปอยู่กับอังกฤษ เพราะรู้ว่ามียุทธภัยมาก จนในที่สุดไทยยอมเจรจาและสำรวจแบ่งเขตกันระหว่างเมืองรามันกับเมืองเปรัก ก่อนที่ประเทศไทยจะยอมเสียดินแดน ๔ เมืองมลายูให้กับอังกฤษ

จากแรงกดดันของอังกฤษนี้เอง ทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งปรับปรุงการปกครองดินแดนภาคใต้ ซึ่งในตอนนั้นประกอบด้วย ๗ หัวเมืองเดิมของปัตตานี รัฐกลันตัน ตรังกานู เปรัก และไทรบุรี ซึ่งขึ้นอยู่กับประเทศไทยแบบห่างๆ และอังกฤษเข้ามาจัดการดูแลหลายส่วนแล้ว ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องปฏิรูประบบการเมืองและการปกครองในบริเวณนี้โดยด่วน

การวางแผนเพื่อปรับปรุงการปกครอง ๗ หัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ทรงรับสั่งให้พระยาศักดิ์เสนี (หนา บุนนาค) ลงไปสำรวจรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของราษฎรทั้ง ๗ หัวเมือง ส่วนการปรับปรุงการปกครอง ได้มอบให้เจ้าพระยาอมราช (บัน สุขุม) ซึ่งได้ดำเนินการปรับปรุงการปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราชเสร็จแล้วเป็นผู้ดำเนินการ

วิธีการสำคัญในการปรับปรุงก็คือ จัดตั้งเป็นมณฑลปัตตานีขึ้น ในช่วงแรกให้มีเจ้าเมืองอย่างเดิมต่อไป แต่แทนที่จะเก็บภาษีเอง รัฐบาลเป็นคนเก็บและมอบให้กับเจ้าเมืองเป็นผู้ใช้จ่าย พร้อมกันนั้นก็มิช้าหลวงซึ่งเป็นข้าราชการไทยลงไปกำกับดูแลการบริหารราชการของเจ้าเมือง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบเจ้าเมืองประเทศราช ให้เป็นการปกครองแบบเทศาภิบาลต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าเมืองที่เป็นอิสลามด้วย เมื่อเตรียมการไปได้ระยะหนึ่งได้เกิดความขัดแย้งระหว่างข้าราชการที่เป็นคนไทยกับเจ้าเมืองที่เป็นมุสลิมในหลายเรื่อง โดยเริ่มต้นตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองสายบุรีกับข้าราชการไทย จนต้องให้พระยาสายบุรีมาฝึกงานอยู่ที่เมืองสงขลา เหตุการณ์จึงสงบในช่วงหนึ่ง

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิชิตรักษ์ดี เจ้าเมืองปัตตานีถึงแก่กรรม อับดุลกาเดร์ บุตรชาย ซึ่งตอนนั้นเป็นรายามุกดาต้องการเป็นเจ้าเมืองปัตตานี แต่รัชกาลที่ ๕ ไม่ได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองทันที แต่ให้รักษาการไปก่อน อับดุลกาเดร์ ไม่พอใจ ไปฟ้องต่อข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำสิงคโปร์ว่า คนไทยรังแก รัฐบาลไทยได้พยายามไม่ให้อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้การปฏิรูปชะงักไปช่วงหนึ่ง และใน พ.ศ. ๒๔๔๓ รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงโปรดให้อับดุลกาเดร์ เป็น พระยาวิชิตรักษ์ดี เจ้าเมืองปัตตานีคนใหม่

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ประเทศไทยได้ประกาศข้อบังคับสำหรับการปกครองบริเวณ ๗ หัวเมือง โดยให้เจ้าเมืองเป็นผู้ลงนามเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงในกรณีของเมืองปัตตานี อับดุลกาเดร์ หรือ พระยาวิชิตรักษ์ดี เจ้าเมืองปัตตานี

ไม่ยอมลงนาม พระยาศรีสหเทพ รongปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้รับมอบอำนาจจากรัฐบาล ได้ปลดพระยาวิชิตภักดีออกจากความเป็นเจ้าเมืองปัตตานี และแต่งตั้งข้าราชการไทยเป็นผู้รั้งราชการแทน

วันที่ที่พระยาวิชิตภักดีถูกปลด พรรคพวกของเจ้าเมืองปัตตานีซึ่งมีอาวุธครบ ได้เข้าล้อมพระยาศรีสหเทพ แต่กำลังทหารและตำรวจที่ไปกับพระยาศรีสหเทพ คุมสถานการณ์ได้ พระยาวิชิตภักดี หรือ อับดุลกาเดร์จึงถูกจับและคุมตัวไปสงขลา เมื่อจับเจ้าเมืองปัตตานีได้แล้ว รัฐบาลก็เริ่มปรับปรุงการปกครองปัตตานีและ ๗ หัวเมืองต่อไป

รัชกาลที่ ๕ ได้ลงโทษพระยาวิชิตภักดี ในข้อหาคบฏ โดยให้ไปกักขังอยู่ที่พิษณุโลก ต่อมาได้รับพระราชทานอภัยโทษและกลับมาอยู่ที่ปัตตานีในฐานะสามัญชน และได้ช่ongsุมผู้คนขึ้นเพื่อทำร้ายข้าราชการไทยอีก แต่รัฐบาลทราบเรื่องความเคลื่อนไหวของกลุ่มดำเนินการที่เรียกว่า อะเนาะคลับ เพื่อต่อต้านรัฐบาล แต่รัฐบาลสามารถแก้ปัญหาได้

ในที่สุด อับดุลกาเดร์ ก็หลบหนีออกไปจากประเทศไทยไปอยู่ที่รัฐกลันตัน ซึ่งเป็นเมืองดั้งเดิมของบรรพบุรุษ และเป็นการอพยพไปกลันตันครั้งสำคัญที่มีผลต่อการเมืองการปกครอง ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มาจนถึงปัจจุบัน คือได้คอยต่อต้านเรื่อยมา ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้พยายามที่จะแก้ปัญหาโดยการปฏิรูป จนกระทั่งแม้ภายหลัง อับดุลกาเดร์สิ้นชีวิตแล้ว ลูกหลานก็ยังดำเนินการเคลื่อนไหวต่อมา

สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น แม้ประเทศไทย จะประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหา แต่ร่องรอยของความขัดแย้งยังได้เกิดขึ้นมาโดยตลอด โดยเฉพาะความพยายามในการก่อความไม่สงบ และต่อต้านอำนาจการปกครองของไทย และในขณะที่ประเทศไทยมองว่า อับดุลกาเดร์ เป็นกบฏของประเทศ แต่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลับยกย่องให้ อับดุลกาเดร์ เป็นวีรบุรุษนักรู้ของเมืองปัตตานี และกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อเอาดินแดนและอำนาจกลับคืน

ให้กับรัฐปัตตานี

การดำเนินการปฏิรูปการปกครองในมณฑลปัตตานี ยังดำเนินการต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงใช้นโยบายที่ผ่อนปรนกว่าในรัชกาลที่ ๕ โดยได้กำหนดพระบรมราชาบายสำหรับมณฑลปัตตานีไว้เป็นการเฉพาะ โดยพระราชหัตถเลขาที่ ๓/๗๘ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๖๖ มีสาระสำคัญและถือเป็นแนวปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน คือ^{๑๙}

๑. ระเบียบหรือวิธีปฏิบัติอย่างไรเป็นทางให้พลเมืองรู้สึกเห็นไปว่าเป็นการเบียดเบียน กดขี่ศาสนาอิสลาม ต้องยกเลิกหรือแก้ไขเสียทันที การใดจะจัดขึ้นใหม่ต้องอย่าให้ขัดกับลัทธิของอิสลาม หรือยิ่งทำให้เห็นเป็นการอุดหนุนศาสนาอื่นหมัดได้ยิ่งดี

๒. การกะเกณฑ์อย่างใดๆ ก็ดี การเก็บภาษีอากรหรืออย่างใดๆ ก็ดี เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมเทียบกัน ต้องอย่าให้ยิ่งกว่าที่พลเมืองในแคว้นของต่างประเทศซึ่งอยู่ใกล้เคียงติดต่อกันนั้นต้องเกณฑ์ ต้องเสียอยู่เป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเทียบกันแต่เฉพาะอย่าง ต้องอย่ายิ่งหย่อนกว่ากัน จนถึงเหตุเสียหายในการปกครองได้

๓. การกดขี่บีบคั้นแต่เจ้าพนักงานของรัฐบาล เนื่องแต่การหมั่นดูแลพลเมืองชาติแขก โดยฐานที่เป็นคนต่างชาติก็ดี เนื่องแต่การหวังเหนี่ยวชักซ้ำในกิจการตามหน้าที่ เป็นเหตุให้ราษฎรเสียความสะดวกในทางหาเลี้ยงชีพก็ดี ฟังต้องแก้ไขระมัดระวังมิให้มีขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ต้องให้ผู้ทำผิดรองรับผลตามความผิดโดยยุติธรรม ไม่ใช่สักแต่จะจัดการกลบเกลื่อนให้เงียบไปเสียเพื่อจะไว้หน้าสงวนศักดิ์ของข้าราชการ

^{๑๙} รุ่ง แก้วแดง. เล่มเดียวกัน. หน้า ๙๒-๙๓.

๔. กิจการใดทั้งหมดอันเจ้าพนักงานต้องบังคับแก่ราษฎรต้องระวังอย่าให้ราษฎรต้องขัดข้องเสียเวลา เสียการในทางหาเลี้ยงชีพของเขาเกินสมควร แม้จะเป็นการจำเป็นโดยระเบียบการก็ดี เจ้าหน้าที่พึงสอดส่องแก้ไขอยู่เสมอเท่าที่สุจริตจะทำได้

๕. ข้าราชการที่จะแต่งตั้งออกไปประจำตำแหน่งในมณฑลปัตตานี พึงเลือกเฟ้นแต่คนมีนิสัยซื่อสัตย์ สุจริต สงบเสถียรเยือกเย็น ไม่ใช่สักแต่จะส่งไปบรรจุให้ตำแหน่งหรือส่งไปเป็นการลงโทษเพราะเลว เมื่อจะส่งไปต้องสั่งสอนชี้แจงให้รู้ลักษณะทางการอันพึงประพฤติ ระมัดระวัง โดยหลักที่ได้กล่าวในข้อหนึ่ง และข้อสี่ข้างบนนั้นแล้ว ผู้ใหญ่ในท้องที่พึงสอดส่องฝึกฝนอบรมกันต่อๆ ไปในคุณธรรมเหล่านั้น ไม่ใช่คอยให้พลาดพลั้งลงไปก่อนแล้วจึงว่ากล่าวลงโทษ

๖. เจ้ากระทรวงทั้งหลายจะจัดการวางระเบียบการอย่างใดขึ้นใหม่ หรือบังคับการอย่างใดในมณฑลปัตตานี อันจะเป็นทางพากพานถึงสุขทุกข์ราษฎรก็ควรพิจารณาเหตุผลแก้ไขหรือยับยั้ง ถ้าไม่เห็นด้วยว่ามีมูลขัดข้องก็ควรหารือกระทรวงมหาดไทย แม้ยังไม่ตกลงกันได้ระหว่างกระทรวง ก็พึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย

เมื่อพิจารณาถึงสาระและใจความสำคัญในพระราโชบายดังกล่าว จะเห็นว่ารัชกาลที่ ๖ ได้คำนึงถึงรัฐประศาสนโยบายที่ล้าลึก ให้ความสำคัญและเข้าใจในความเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนในมณฑลปัตตานีที่มีความแตกต่างกันในทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนให้ความสนใจใส่ดูแลทุกข์สุขแก่ประชาชนในมณฑลปัตตานีอย่างดียิ่งที่สำคัญก็คือ พระบรมราโชบายนี้ได้ใช้มาเป็นระยะเวลาช้านานในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบเป็นระยะเวลายาวนาน จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ยกเลิกการปกครองมณฑลปัตตานี เลิกใช้พระบรมราโชบาย และนำไปสู่การขัดแย้งครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ภายใต้นโยบาย “ชาตินิยม” “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” และ “การปฏิบัติเพื่อความเป็นไทยที่เหมือนกันทั้งรัฐ” ของผู้นำเป็นการจุดฉนวนความขัดแย้งที่รุนแรงจนยากที่จะลบรอยขัดแย้งนั้นได้

อย่างไรก็ตามรูปแบบการปกครองเมืองปัตตานีก่อนการยกเลิกการปกครองมณฑลปัตตานี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๖๕ ทางฝ่ายรัฐบาลกลางสามารถยุบรวมบริเวณ ๗ หัวเมืองลดลงเหลือ ๔ จังหวัด คือ ปัตตานี สายบุรี ยะลา และระแงะ หรือนราธิวาส จังหวัดปัตตานีเกิดจากการรวมหัวเมืองปัตตานี หนองจิก และยะหริ่ง หลังจากรวมแล้วมีการแบ่งการปกครองเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอเมือง ยะรัง หนองจิก เมืองเก่า ปะนาระะ ยะหริ่ง และระเกะ (มายอ) ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลได้ประกาศยุบมณฑลปัตตานีและยุบจังหวัดสายบุรีเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับจังหวัดปัตตานีในปีเดียวกัน ท้องที่จังหวัดปัตตานีจึงเกิดจากการรวมหัวเมืองโบราณ ๔ เมือง คือ ปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง และสายบุรี หลังจากแยกออกจากกันเป็นหัวเมืองมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ

หลังจากประกาศยุบมณฑลปัตตานี และจัดตั้งเป็นจังหวัดต่างๆ ในพื้นที่เมืองปัตตานีเดิม ทำให้สรุปได้ว่า เมืองปัตตานีเดิม ทำให้เกิดเป็นจังหวัดต่างๆ ในปัจจุบัน ๓ จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี (เกิดจากหัวเมืองปัตตานี หนองจิก สายบุรี และยะหริ่ง) จังหวัดยะลา (หัวเมืองรามัน) นราธิวาส (หัวเมืองระแงะ) จังหวัดต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้

ถึงตอนนี้คงพอสรุปได้แล้วนะครับว่า ๓ จังหวัดชายแดนใต้เป็นของใคร การกล่าวอ้างโดยยกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์บางช่วงบางเวลาของผู้ก่อความไม่สงบและความพยายามในการแบ่งแยก ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย เพื่อก่อตั้งรัฐปัตตานี โดยอาศัยประวัติศาสตร์บางช่วงและดูว่าเป็นรัฐของพวกเขาในอดีตนั้นฟังขึ้นหรือไม่ ผู้อ่านคงจะสามารถสรุปได้นะครับ

สรุปภาพรวมลักษณะของประชากรใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะเห็นว่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวประกอบด้วยหลายชนชาติด้วยกัน เช่น ชนชาติไทย จีน และมลายู โดยชาวมลายูจะมีสัดส่วนจำนวนที่มากกว่าชนชาติอื่นๆ ในด้านการนับถือศาสนา ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้

เกิดความแตกต่างทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ระหว่างประชากรส่วนใหญ่ ที่นับถือศาสนาอิสลาม และประชากรส่วนน้อยที่นับถือศาสนาพุทธ อย่างเห็นได้ชัด ลักษณะความแตกต่างของชาวไทยมุสลิม นั้น ถือเป็นความแตกต่างเฉพาะกลุ่ม หรือเป็นอัตลักษณ์ของตน ชาวไทยมุสลิมใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน จึงพยายามรักษาเอกลักษณ์เหล่านั้นไว้ อย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตามจากการศึกษาประวัติศาสตร์ในอดีต ทำให้ทราบว่า ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมิได้มาจากสาเหตุหลักของการนับถือศาสนาที่ต่างกัน แต่เกิดจากความขัดแย้งทางด้านการปกครองและวิธีการปกครองของผู้ปกครองมากกว่า ดังจะเห็นได้จากช่วงระยะเวลาที่ผู้ปกครองใช้วิธีการปกครองที่เข้าใจและพยายามรักษาอัตลักษณ์ของพวกเขา ก็จะไม่เกิดปัญหาในด้านความขัดแย้งและความไม่สงบ ก็จะไม่เกิดขึ้น เช่นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๖ ใช้พระบรมราชโองบาย ๖ ประการ ปกครองมณฑลปัตตานี แต่หากผู้ปกครองใช้วิธีการปกครองที่ไม่พยายามเข้าใจอัตลักษณ์ และบังคับให้พวกเขาละทิ้งอัตลักษณ์ของตนเอง ก็เกิดปัญหาด้านความขัดแย้งและความวุ่นวายเกิดขึ้น เช่นในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อพวกเขาได้รับความอึดอัดจากการใช้นโยบายของผู้ปกครอง จึงพยายามในการที่จะแยกตัวออกไปจากการปกครอง นำไปสู่ปัญหาการแบ่งแยกดินแดนเป็นของตนเอง และเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมที่ผู้ก่อความไม่สงบ นำมากล่าวอ้างนั้น หากจะทำความเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์แล้ว จะเห็นว่าประเด็นที่กล่าวอ้างนั้นฟังไม่ขึ้น ดูจะเป็นการยกประวัติศาสตร์มากล่าวอ้าง เป็นบางช่วงบางตอนเท่านั้น แล้วสรุปว่าดินแดนดังกล่าวเคยเป็นของรัฐอิสลามมาก่อน หากกล่าวอ้างกันอย่างนี้ได้ บรรดารัฐประเทศอื่นที่มีประวัติศาสตร์การสู้รบกันมาในอดีต คงจะพากันร้อน ๆ หนาว ๆ ไปตาม ๆ กัน เพราะไม่รู้ว่าบรรดาเมืองรัฐในการปกครองของตนจะยกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากล่าวอ้างเพื่อทวงดินแดนหรือแบ่งแยก การปกครองให้เป็นอิสระขึ้นมาบ้างในวันใดวันหนึ่ง.

เอกสารอ้างอิง

- ธวัช รัตนากิชาติ. **ประวัติศาสตร์ ๔ จังหวัดภาคใต้**. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพเมธี. ยะลา : หจก.ยะลาการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- พล ชินพงศ์ และชาญณรงค์ เทียงธรรม. **“นราธิวาส,จังหวัด”** สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม ๘. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเมนท์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- รุ่ง แก้วแดง. **สงครามและสันติสุข ชายแดนภาคใต้**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๘.
- สงบ ส่งเมือง จุรีรัตน์ บัวแก้ว และ ชาญณรงค์ เทียงธรรม. **“ปัตตานี, จังหวัด”** สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม ๘. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเมนท์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ ๕๑ ฉบับที่ ๑ : ๒๘ พ.ค. - ๓ มิ.ย. ๒๕๔๗.
- อารง สุทธาศาสตร์. **“ปัญหาชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้”** เอกสารการสอนชุดวิชา **ปัญหาการเมืองภูมิภาคและชนกลุ่มน้อย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช กรุงเทพฯ : หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.